

גיליון "קשר" מס' 5 הוקדש לעתונות יהודית-גרמנית והופיעו שתי חוברות — בעברית-אנגלית ובגרמנית. הפעם אנו נותנים מקבץ של שלושה מאמרים מחקריים, מפרי עטם של שלושה פרופסורים לחקר העתונות באוניברסיטה החופשית של ברלין, על תרומתם של שלושה עתונאים-פובליציסטים יהודים לעתונות הגרמנית הכללית — אגון ארווין קיש, קורט טוכולסקי ופאול שלזינגר. הבאת המחקרים האלה התאפשרה בסיוע קרן העתונות של יעקב ושושנה שרייבר.

העתונאי המשורר מפראג

ארהארד שיץ

מוקדש ליוזף פולאצ'ק, חוקר קיש

חוקרים עקשניים.

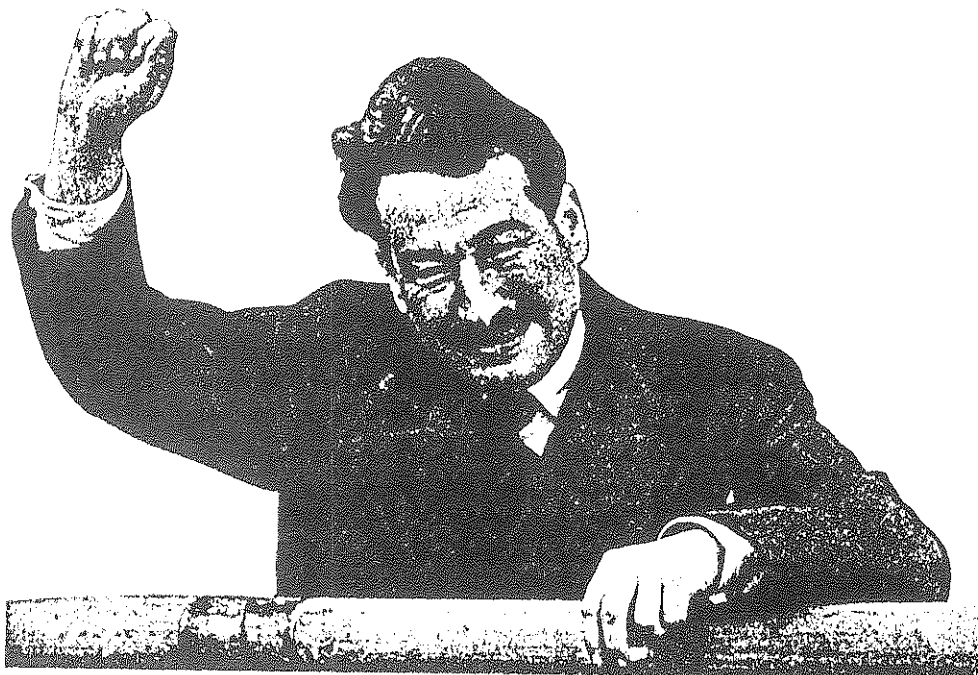
למעשה לא המציא קיש בשום אופן את חסרי קורת הגג, אלא נתן סקירה ישרה ואמיצה. כתבתו המפוכרת היתה אפוא פיברוק של הכתב. כאשר החשדות החלו להתעורר, נמצאו בכתבותיו עוד דברים מעוררי תימהון. למשל, עובדת היזכרו כיצד הוא שוב יושב בין המשוררים מפראג, רילקה מרצה בדיוק באותה עת על שירת האהבה, כאשר מציעים לו, לקיש, את המשרה של כתב מקומי לענייני פליטים. גם המקרה הזה לא יכול היה להתרחש כפי שתיאר אותו קיש. כמו גם הנסיבות — בדרך כלל ללא עוררין — של חלקו בחשיפת פרשת קולונל רדל (Redl), מפקד המודיעין האוסטרי שהיה גם מרגל רוסי, כפי שסיפר מאוחר יותר (קורט טוכולסקי כבר העיר כמה הערות ביקורתיות לגבי תכולת האמת של הגירסה היותר מוקדמת). ניתן למצוא דוגמאות אחרות. בכלל, אפשר להשתמש בהשערות העדינות של לודוויג מרקוזה (Marcuse) על הפנטזיות של יוזף רוט לגבי קיש באותה מידה: "הוא מחבר דברי שירה על חייו הוא... לפעמים מוסיף לכך קורטוב מה, ולעתים מעמיד את הכל על הראש."

האם בשל דברים אלה היה אגון ארווין קיש ראוי בכלל לפרס העתונות הנכסף הקרוי על שמו? אין הדבר כה פשוט; היות שכל זה אינו מופיע אף לא באחד ממרכיבי הכתבות של קיש, אלא ב"כיכר השוק של הסנסציות" (Marktplatz der Sensationen). לספר זה, אשר נכתב בגלות, המלא באמרות משעשעות ועושר רעיוני עם פרטים למכביר על פראג הישנה, וגדוש סיפורים בדיוניים ודמויות

באנקדוטות רבות ומגוונות עולה תמיד מחדש עד כמה היה אגון קיש עובד בקפדנות ובאיטיות, מחויב אך ורק לחיפוש העובדות ושיחזור האמת מתוכן. הדבר לא היה תקף אך ורק לגבי כתבותיו, אלא התבטא אף בחיי היומיום. גיזה פון צ'יפּרה (von Cziffra), למשל, מתאר בזיכרונותיו על יוזף רוט, כיצד — כגולה בפריז — היו לו שוב ושוב הזיות על הקריירה שלו, כביכול, כקצין בצבא הקיסרות האוסטרו-הונגרית וכשבוי מלחמה, והוא אף הביע את דעתו המזולזלת על החיילים הצ'כיים. כתגובה, החל קיש הכועס במחקרים בלשיים על מנת לחשוף את שקריו של רוט. "יוזף," נזכר פון צ'יפּרה, "התמלא חרטה והבטיח: 'לא אספר זאת עוד לעולם!...' בנוכחותך, קיש."

קיש עצמו, כגולה במכסיקו, יחזור בהרחבה על הווידוי לקוראיו מ-1928, כיצד החל את הקריירה שלו בשקר, על ידי כתבה מפוברקת. הוא נשלח לסקר שריפה שאחזה בטחנת קמח, אולם מאחר שלא גילה שם שום דבר הראוי לסיקור, "המציא" נמבוקתו מחוסרי קורת גג אשר התנדבו לכבות את השריפה. עבור סיפור מרעיש ונוגע ללב זה הוא זכה לשבחים רבים — בו בזמן שעמיתיו שנצמדו לאמת זכו לנזיפות. מתוך בושח החליט להיצמד להבא בדייקנות לעובדות. "היתה זו," כותב קיש בהיזכרו במכסיקו, "החלטה ספורטיבית." חבריו האמינו לו ברצון ולא נלאו מלשבח את יושרו וכנותו.

בוידויו מעולם לא הביע קיש את הסברה שעבודתו תהיה אי פעם למושא מחקרם של פילולוגים — לצד כתבים ובלשים ואף

אגון ארווין קיש בתמונה אופיינית

כתב ברלינאי

אגון ארווין קיש נולד כבנם של סוחר הבדים האמיד הרמן קיש ואשתו ארנסטינה לבית קו (Kuh) ב-29 באפריל 1885 – כ"ג שבט ה'לכבות" של הוריו. היה זה ב"בית שני דובי הזהב", בסמטת מלנטריך בפראג העתיקה.

פירוש הדבר כי אגון קיש, שהוסיף לעצמו את השם ארווין מאוחר יותר, אמור היה לגדול בעיר שחל פחות במעמדה והיתה לעיר בירה פרובינציאלית בעלת מסורת גדולה, עיר אשר התנסתה בעימותים בין לאומיים, תרבויות ושפות, יריבויות בין שכבות חברתיות והתפלגויות פוליטיות. קיש השתייך אמנם, מטבע לידתו, ל"שכבת האדונים" דוברי הגרמנית, אבל בתוכה השתייך למיעוט היהודי, אשר – כפי שאמר פעם ארתור שניצלר – לא יכול היה להתעלם מיהדותו, היות שאף האחרים לא התעלמו ממנה. הוא גדל בצורה מוגנת – אך בתקופה של אנטישמיות סוערת. כך שייכים לילדותו זכרונות אימה של "שנת הסופה 1897", כאשר אינטרסים פוליטיים ביקשו לעצמם דרך לפרוץ החוצה בצורת פוגרומים מרושעים. כפי שפריץ מאוטנר ניסח זאת, עתיד גם הוא לשאת במילותיו את "גוויות שלוש השפות" – גרמנית טהורה, עברית או יידיש, וצ'כית. לא ייפלא אפוא כי מי שצמח בתנאים אלה, פיתח רגישות מיוחדת לשפה ולענייני חברה.

בשנת 1903, שנתיים לאחר מות אביו, נרשם קיש לבית הספר הטכני הגבוה בפראג. שנה מאוחר יותר, בשנת 1904 הוא עבר לאוניברסיטה הגרמנית ושמע הרצאות בתולדות הספרות, בהיסטוריה ובפילוסופיה. באותה שנה הופיע קובץ שירים של קיש, בהוצאת ספרים (אך במימון עצמי) בדרודן, "מענף הפריחה של הנעורים" (Vom Bluetenzweig der Jugend), אשר עליו יאמר לימים כי התבנית היא של היינה, אך החומר מפראג. בין השנים 1904-1905

מלאות חיים וברויות – גיבור אחד בלבד: אגון ארווין קיש. זהו יריד שנתי "מבולגן" של הבלים – אך גם ספר מהמם. הוא מלא משחקי מלים, רזי אנקדוטות וסיפורים עממיים עד רמזים משכיליים והרהורים ראויים לציון. זהו קליידוסקופ של מקומות, שמות ואירועים, מובאות נידחות והמצאות נועזות. צירי הראי של קליידוסקופ זה הם עתונות ופראג. כללית, סובבים הסיפורים סביב כתיבה, חקירה ודרישה, שירה ורפורטז'ה, אמת ומשוא פנים, יריבויות ודוגמה אישית. גם אם הם מרחיקים עד וינה והונגריה, הם תמיד שבים לפראג. הם מאוגדים יחד בדמות מתקופת נערותו של קיש – "מתודיוס העיוור" – אשר בכלדות המזומרות שלו רואה קיש בתחילה את מקור כתבותיו, על מנת לספר בסופו של דבר, כי מתודיוס חיבר את הבלדות שלו מחומר שהופק מכתבותיו של קיש...

"כיכר השוק של הסנסציות" הוא אוטוביוגרפיה. זוהי "שירה ואמת" של כתב – בעצם, יותר שירה מאמת. זו גם שירה של פראג הישנה, האבודה, כפי שלא קיימת עוד, במקביל לשירתו של ליאו פרוץ (Perutz) – "בלילה, תחת גשר האבן", המציגה פראג זקנה עוד יותר. זהו ספר של גלות, מלא געגועים לילדות, לשנות הנעורים וסיפוריהן – ולצורות הישנות של הכתיבה, לחברים בעבודה וקהל הקוראים של אז; בסופו של דבר – לבני המשפחה שהלכו לעולמם, שהתפזרו ושהושמדו.

בשנת 1944, כאשר הופיע במכסיקו ספרו ספוג הגעגועים "מכתב מברלין", של ברנד פון קינגלגן (Von Kuegelgen), המסתיים במלים: "ברלין, אנו באים!", נדרו מחשבותיו של קיש במקום זאת לפראג. בשנת 1946 עתיד הוא לשוב לפראג מגלותו, ושם אף ימות ב-1948, בלי שיזכה לשוב אי פעם לברלין.

אם כך, מדוע קיש וברלין?

תועמלן של השמאל הקיצוני

לפתע קוטעת המלחמה את המשך הקריירה המקווה בברלין. קיש מגיע לחזית, כשהוא "בלתי כשיר לשירות בשדה" לאחר פציעה אנושה. לאחר משפט בגין מסירת הודעה מהחזית ללא אישור, הוא מועבר בתחילת 1917 ללשכת העתונות הצבאית בווינה, שבה הוא משרת תחת רוברט מוסיל (Musil), וקושר בעת ובעונה אחת קשרים גם עם קבוצות פציפיסטיות וגם עם השמאל הקיצוני. ב-1918 הוא משתייך לוועד החיילים הבלתי חוקי. עם שובו לווינה, לאחר מספר ביקורים בחזית, הוא נבחר בנובמבר למפקד המשמרות האדומים. קיש מעסיק עצמו כתועמלן ופובליציסט של השמאל הקיצוני — דבר אשר הביא את פרנץ ורפל (Werfel) להשאיר לו אנדרטה בהחלט לא מחמיאה ברומן "ברברה או יראת השמים". לאחר סיום הפעילות הזמנית עבור העתון השמאלני-דמוקרטי "דר נויה טאג" (היום החדש), אשר בו עבד גם יוזף רוט, ולאחר הצטרפות למפלגה הקומוניסטית האוסטרית ואחרי שהשלים תקופות מעצר ומאסר, מגורש קיש ביוני 1920 מאוסטריה. מפראג הוא יוצא למסעות עתונאיים, בין השאר לפרו.

בסתיו 1921 מתיישב קיש בברלין. באותה עת עולה מאוד ערכם של הכתרים הצ'כיים בגרמניה מוכת האינפלציה. המזרח מגיע אפוא לברלין לקנות ולהתענג, מאחר ששם זול כל כך. בברלין טוב במיוחד מצבו של מי שחי מכתובה, אם יש לו קשרים לפראג. לקיש יש. הוא כותב דיווחים מברלין עבור "פראג טגבלט", אולם מעל לכל — עבור "לידובה נוביני" (Lidove noviny), העתון הצ'כי הבורגני-שמאלי המופיע בברון (Brunn) דאו (כיום ברנו). הפירסומים העתונאיים הברלינאיים של קיש בתקופת האינפלציה של 1922 ו-1923 היו מכוונים בעיקר לקהל הצ'כי של פראג וברון. הוא כותב בקביעות על אירועי תיאטרון וקולנוע: על שביבת השחקנים, על הדרמה "רצח אב" של ברונן בתיאטרון הגרמני, על ההצגה של גראבה "נפוליון" בכימוריו של ליאופולד יסר, על "הורסי המכונות" של טולר ב"גרסה שאושפילהאוס", על המחזה "תיאטרון הרבבה", על הפרמיירה האחרונה של ודקינד (המחזה "קרינת השמש"), על הסרטות של יצירות טולסטוי, על הסרט על פרידריך, אבל גם אודות ג'ורג' גרוס, "הקפה הרומני", ארכיונים ברלינאים ו"בורסת הממצאים". קיש סוקר את הטופוגרפיה של ברלין; כך הוא כותב, למשל, על אנדרטת הניצחון ("אוסף אדיר של קישט"), על מצבות הזיכרון ב"טייגרטן" (פארק גדול בברלין), על חפירות מתקופת הברונזה או על ויכוחים פומביים על ביתני משתנה ציבורית; על קבלת הפנים הנלהבת לאליל האיגרוף ג'ק דמפסי (Dempsey); ועל סופו של בית הספר העממי הגבוה של ברלין, "יליד השבועות שלאחר המהפכה בשנים 1918 ו-1919, בהם עדיין התרו להבליט — באמצעות צעדים חברתיים חדשים ותקיפים — את ההבדל בין רפובליקה למלוכה." קיש מדווח כי "העורך הסופר-פוליטי תיאודור וולף" הציע לשתק את חשמליות ברלין; שמחמת הרעב אוכלים כלבים; וששיטפון הקבצנים חונת הילדים מתגבר. הוא מוקסם מן הרכבת התחתית הברלינאית —

סיים את שירותו הצבאי, אשר חלק גדול ממנו עבר עליו כמאסר. ב-1905 עבד זמנית ב"פראג טגבלט" (Prager Tagblatt, "היומון הפראגאי"), אחד משני העתונים בגרמנית שיצאו לאור בפראג — שהיה לאמיתו של דבר עלון מידע יותר מאשר עתון חדשות. עתה פנה לראשונה לברלין. שם הוא ביקר בבית-הספר לעתונות של ד"ר ריכארד ורדה (Wrede). הוא היה אחד משבעה עשר משתתפי הקורס, "האוסטרי והיהודי היחיד, אך על העובדה האחרונה ... אין לאיש מן השומעים שמץ של מושג, מה שמעניין אותי כקליפת השום." כבר בנובמבר הוא כותב לאחיו פאול, שהוא "עשה שם קריירה — בעיקר... כתוצאה של הסגנון החצוף שלי." לכך אפשר להאמין בלא כל הסתייגות כאשר קוראים באותו מכתב על מאפייניה של ברלין, אליבא דקיש: "הברלינאי הוא ככלל מגעיל... ואילו הברלינאית — תלכיד שלם של מגעילות." גם השיבוש הוולגרי של שם העתון "פסישה צייטונג" (Vossische Zeitung) ל"דודה ווצ" (Tante Votz), אשר בו כתב כמה הערות ביקורת, משאיר טעם של חוצפה זו. ביומנו הוא מציין כעת את העקרונות הבאים: "התרברבות מביאה ריבית. — מצוקה מלמדת לבעוט. — הזהירות היא אם הפחדנות. — הביטוי הראשון לעתים קרובות הוא שנשאר. — המגיע ראשון מתרברב ראשון." את דברי החוכמה הברלינאיים הללו, ואת התהליך שבו נוצרו, הוא מאמץ בינתיים ללבו; שכן, בסוף שנת 1926 אנו מוצאים ב"יומן מוסקוואי" של וולטר בנימין את ציונם של "כללי זהב" שאותם קיבל מקיש: 1. מאמר חייב להכיל מספר גדול ככל שניתן של שמות. 2. המשפט הראשון והאחרון חייבים להיות טובים, האמצע אינו נחשב. 3. ניתן להשתמש בדימוי שמעורר שם כלשהו כרקע לתיאור המציג אותו כפי שהוא באמת."

במשך חודשי הלימוד בברלין כותב קיש סיפורים המופיעים שם ב-1906 (אשר לא רק כותרתם של סיפורים אלה — "פרנץ החצוף" — מזכירה אותו עצמו). מברלין הוא מכין את עבודתו המקצועית הבאה. ממרס 1906 הוא עובד עבור "בוהמיה", עתון של המעמד הבינוני המסורתי של פראג, היוצא לאור במהדורה בת פחות מ-15,000 עותקים. הוא הופך לכתב מקומי. בשנים הבאות הוא יוצא למספר נסיעות, בין השאר לאנגליה, ובעקבותיהן הוא מחבר כתבות. משנת 1910 הוא מפרסם פליטונים שבועיים תחת כותרת הסידרה "פשיטות פראג"; בסוף שנת 1911 יוצאים פליטונים אלה לאור בצורת הספר "מסמטאות פראג וליחותיה". אחריו, ב-1912, מופיע כרך סיפורים — "ילדי פראג". בסוף מאי 1913 הוא חושף את הפרשיה סביב מותו של קולונל רדל, והואיל ושמעו יצא אל מחוץ לפראג, הוא מגיע שוב לברלין בקיץ 1913. "יש כאן הרבה מה לראות וללמוד", הוא כותב לאמו, ומוסיף שהוא "כבר כמעט מפורסם."

עתה הוא עובד ככתב עצמאי ב"ברלינר טגבלט", אשר עבורו כבר כתב מדי פעם מפראג, וכמחזאי לתיאטרון האמנים של ברלין. בשנת 1914 מופיע הרומן הראשון (והאחרון) שלו, "רועה הנערות" (Der Maedchenhirt).

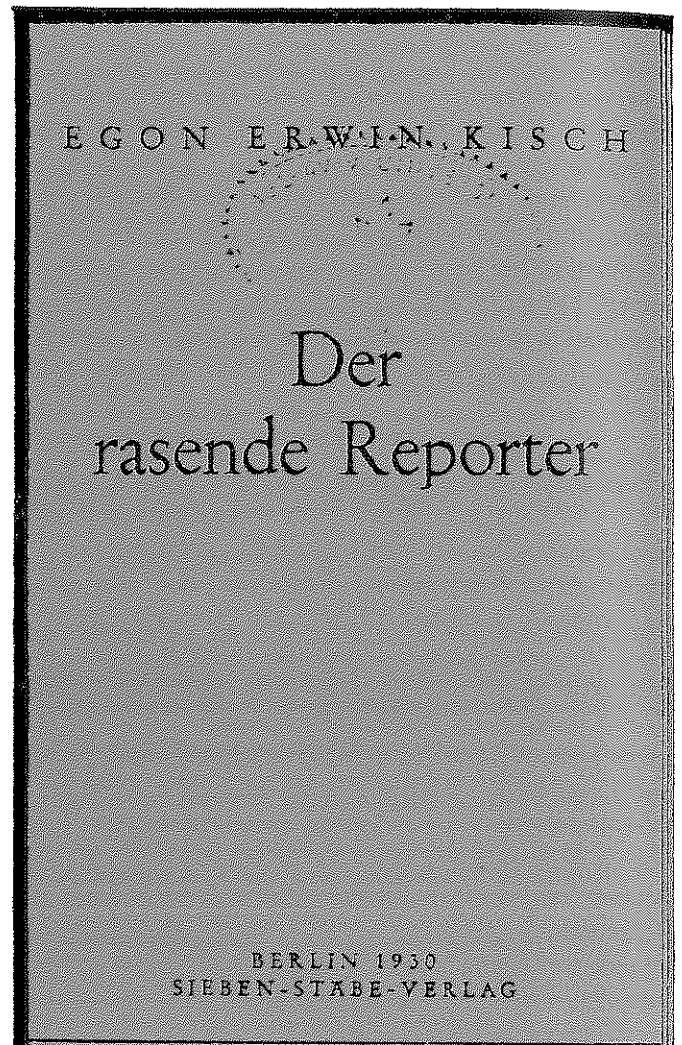
הקונסוליה הצ'כוסלובקית, נעילת "המקומות היחידים אשר בהם אפשר היה לקבל עד כה כופתאות טובות ובשר מעושן מפראג, ומאכלי קמח אמיתיים." כמו כן הוא מדווח על פלישתם של אלה הנחושים לקנות ולבלות בברלין ובקייטנות הים הבלטי. הוא אף מנצל כתבה לפירוט קטלוג הסופרים של הספרייה הלאומית של ברלין כדי "לצפות באוצרות מבוהמיה ומורביה". מעשה העזה פראגאי בברלין אנו מוצאים מאחורי הכותרת "ברלין מערב האמיתית", במאמר שבו לועג קיש לגל האומנות והלוקאל-פטריוטיזם הברלינאי, בהראותו כי עולם התיאטרון של ברלין נמצא בידיהן החזקות של בוהמיה ומורביה — ממחבר הטקסטים של שירי המסבאות הברלינאיים הנס יאנוביץ (מפודיבראד) עד למנהלים של ה"גרסה תיאטר", "האדונים מקס ריינהרדט (מפרסבורג), קרל מיינהרד (מפראג) ואויגן רוברט (מקומורן)", המבקרים "המגינים הקפדניים של מסורת הבמה הברלינאית... בינאציונל צייטונג" — ד"ר יוזף אדולף בונדי (מפראג), ב'פוסטישה צייטונג" — פרופסור אלפרד קלאר (מפראג) וב'ברונן-קורייר' — ד"ר אמיל פאקטור (מפראג), ועד למו"ל הבמה "הכל יכול ס. פישר (מפרוטיבנוב שליד בוסקוביץ)".

"גם ציירי הקלעים והתלבושות, מלחיני השירים ומחברי הסרטים המקומיים — הם כיום כולם ברלינאים אשר היגרו לא מכבר מצ'כוסלובקיה".

"מגרש המשחקים של הנוכלות היהודית"

הדבר מעמיד באותה עת באור משעשע את הצד המרכזי השני, נושא מריד יותר, והוא — שנאת הזרים, בייחוד האנטישמיות. בסקירה על ארבעה תיאטראות חדשים בברלין — אשר בין יוזמיהם "מר פיסקאטור מסוים" — כותב קיש, שמנהל התיאטרון ברחוב קומנדנטן "מר פל, שמוצאו מטירול", החליט "לטפח בתיאטרון שלו את אידיאל היופי הנוצרי-גרמני". קיש ממשיך בליגלוג: "עתה הפכה הספרות, יותר מכל תחום אחר, למגרש המשחקים של הנוכלות היהודית, והיה אפשר רק לברך על כך אילו מנהל תיאטרון אמיץ היה מעז להתנגד לכך. אבל היחסים הם סבוכים. הרמאים היהודיים הגדולים ביותר של הספרות הגרמנית כמו אוורס (Ewers), האזנקלבר (Hasenclever), ברונן (Bronnen), טובוטה (Tovote) וכיוצא באלה הינם נוצרים אריים טהורי גזע, ובין הדוממים ישנם הרבה נוצרים שהינם יהודים. אצל הכישרונות הדרמטיים הגרמניים הגדולים, פריץ פון אנרוה (Unruh), יואכים פון דר גולץ, ברט ברכט, ריינהולד [צ"ל: ריינהארד, המחבר] זורגה (Sorge) ורוברט מוסיל, מתאימה אמנם האמנות הנוצרית למוצא הנוצרי, אבל דווקא משודרים אלה הם כנראה 'חדשניים' יתר על המידה עבור הר פל והקהל שלו."

מה שקיש יכול כאן לעדן בעזרת הליגלוג, מופיע בתודמניות אחרות כצד המעורר דאגה שלו. קיש מתאר כיצד הפכו ההרצאות בפסיקה של אלברט איינשטיין לאטרקציות תיירות "בין ביקור בארמון פוטסדם לביקור בהצגה בתיאטרון מטרופול", אך סטודנטים כמעט לא הופיעו. הם מילאו את "אולם ההרצאות 122 עד לכיסא

"העתונאי המשתולל" — ספרו הנודע ביותר של קיש

"סימן מובהק של הכרך הגדול, אשר במסלולה לא ניתן לסיים "את הדרך מעושר לעוני ולהיפך ברכבת אחת" הואיל ומערב ומזרח אינם מחוברים ישירות. מעל לכל הוא חוזר וכותב כתבות בנושאי פליטים, על תערוכת המשטרה, על פשיטות השוטרים, נהר השפריי או על היתר השיחה בבית הכלא.

ברבגוניותם של הנושאים, שניים הם הבולטים לעין. האחד הוא — פראג בברלין.

כעת, "מאתר שהכתר הצ'כי נסק גבוה מעל למרק הגרמני", מתחקה קיש עבור הקהל הצ'כי שלו בכל מקום אחרי מה שהוא צ'כי בברלין. הוא מדווח שרק בעלי כתרים צ'כיים יכולים להרשות לעצמם את השירותים של מכוני היופי ברחוב בילוב 22. הוא כותב על משחק כדורגל גרמני-צ'כי, על ספרים גרמניים העוסקים באמנות בוהמית, על הצגת המחזות של צ'אפק, סרטים מפראג בברלין,

מ"כתב מברלין" ל"כתב ברלינאי"

הכרה פנימית זו קשורה באופן מהותי בברלין של אותה תקופה. בתוך הקדחתנות של שנות האינפלציה והאופטימיות של שנות השיגשוג הקצרות הבאות, נשאר קיש עתונאי. הוא כותב עבור כל עתון או כתב עת העולה על הדעת, בברלין או מחוצה לה. באותה עת, שנות ה-20, הוא היה לאחת הדמויות המרכזיות בפעילות התרבותית של ברלין. אין זיכרונות של "הקפה הרומני" אשר אינם מתקשרים מיד עם קיש. שם מקורן של אנקדוטות לא מעטות אודותיו. וולפגאנג קפן (Koeppen) העורך של "ברלינר ברזן-קורייר" ('שליח הבורסה הברלינאי') משנות ה-20 המאוחרות, מזכיר ברומן שלו שלאחר המלחמה, "יונים בדשא", (1951) את דברי הדמות המרכזית: "קיש קרא לי 'חבר' ב'קפה הרומני'; האבתי אותו: קיש, העיתונאי המשתולל, לאן הוא רץ?"

כן, לאן הוא רץ? קודם כול הוא לא רץ. קיש היה כתב בברלין, עתונאי על ברלין ועכשיו עתונאי ברלינאי.

מתחילה תקופת "הענייניות החדשה" שהוא שותף להכנתה, אשר נושאת אותו ואשר הוא מחזקה. מתחיל פולחן הטכניקה, הספורט והקולנוע, של בידור, עוצמה וקצב, תקופתה של ההצלחה, של הפירסום, של ה"סטארים".

וכך מתחילה עבור קיש התקופה שעליה מסופר כי הודיע לאמו מברלין: "יש לי כסף, עבודה והצלחה."

קיש חש עצמו טוב בברלין זו. היא מאפשרת לו פריז עבודה נמרץ ואת המסעות הנכספים בעולם. הוא עובד עכשיו עבור עתונים שונים. לצד "פראגר טגבלט", "לידובה נוביני", וה"ברלינר טגבלט" הוא יכתוב בשנים הבאות לעתונים וכתבי עת צ'כיים שונים. בגרמניה הוא כותב עבור "פרנקפורטר צייטונג" וכן ל"פוסטישה צייטונג", "ב.צ. אם מיטאג", "המבורגר אילוסטרירטה צייטונג" (העתון המצויר של המבורג), "ליטרארישה וולט" (עולם הספרות), "דאס טאגבוך" (היומן) "די וולטבינה" (בימת העולם) או "די נויה ביכרשאו" (הצגת הספרים החדשה), עבור "שינמאנס מונאטשהפטה" (ירחוני שינמאנס) כמו גם עבור "אינטרנציונלה פילמשאו" (הצגת הקולנוע הבין לאומי) או "אנטיקוויטטן רונדשאו" (מבט אל העתיקות). הוא כותב לעתוני המפלגה הקומוניסטית של גרמניה (KPD) של קונצרן מינצנברג, עבור ה"רוטה פאנה" (הדגל האדום) ו"ארבייטר אילוסטרירטה צייטונג" (העתון המצויר של העובדים), עבור "די וולט אם אבנד" (העולם בערב) ו"אינטרנציונלה פרסה-קורספונדנץ" (התכתבות העתונות הבין לאומית), עבור "ארבייטר זנדר" (תחנת השידור של הפועלים) ו"מגזין פיר אלה" (המגזין לכל). כן קיים ערבי קריאה והגיש הרצאות ברדיו.

אך הוא כותב יותר מברלין מאשר על ברלין. במידה שהוא נעשה מ"כתב בברלין" ל"כתב ברלינאי", הוא אינו כותב עוד על ברלין.

ניתן למצוא רק מעט כתבות ברלינאיות בין עבודותיו עבור העתונות הקומוניסטית. לדוגמא "לברול הישן", מסע בין מגרשי הגרוטאות של ברלין, שחובר בשנת 1928 עבור "הדגל האדום".

האחרון רק פעם אחת, על מנת למחות נגד אמיתות תיאוריית היחסות על ידי קריאות כמו "יהודי, החוצה!", "ליהודים אין מה לחפש באוניברסיטה גרמנית!" וכדומה, ולאיים על פרופסור איינשטיין.

ואם קיש לפני כן, "ביום הירצחו של רטנאו" — בצטטו את החרוזים הדוחים, אשר רווחו נגד רטנאו — מעיר: "הוא היה חייב למות, מפני שכתב ספרים — הוא נהרג בידי אותה שנאה בלתי מודעת אשר פרצה גם בארצות אחרות כנגד אלה, אשר ברוחם חזו הכל מראש," הרי שאיכחן את עתידו שלו בלא שיכול היה בעת הזו באמת לחזות זאת.

"חייל בצבא פראג"

כאשר הוא כותב כך אודות רטנאו, הוא עצמו, מחזוק, מתחיל למסד עצמו כסופר. בשנת 1922 מופיע בפראג — אמנם ללא תשומת לב רבה — יומן המלחמה שלו — "חייל בצבא פראג". הוא מצהיר על עצמו עדיין כאיש פראג, אך מכין ספר אחר, אשר כנראה משמעותי יותר בשבילו מהתגברות זו על העבר הצעיר. על כל פנים, לפני אחיו הוא מתרברב בדבר "הוצאה לאור של עבודת ענקים". המדובר במה שהיום הוא מזמן אוסף קלאסי של "עתונות קלסית" של ברלין משנת 1923, אשר בו הוא כולל תמלילים, בהתאם לצורה הקלסית של העתונות, ממרטיץ לותר עד אוטו פון ביסמרק, מפליניוס הצעיר עד אמיל זולה, מפייטרו ארטינו עד פרנץ מהרינג — ממאמר המערכת עד דיווח ספרותי. הדבר הוא — בניגוד ליומן המלחמה — ניסיון להשתלט על ההווה המקצועי, להרעיף עליו עבר רציני — וכדי ליצור לו עתיד. האוסף "עתונות קלסית" הוא ללא ספק הצהרת אצילות וכבוד של עתונות, לימוד סניגוריה גאה על מקצועו. עבור קיש זוהי אתגחה.

אם נתבונן לאחור על הפירסומים של קיש עד כה, עדיין אין תחושה רבה שהוא "אמן הסיקור", כפי שיחגגו בקרוב. הוא עדיין יצטרך לכתוב אותם, אם נתעלם מהדוחות המשפטיים וכתבות הפשע שלו, אשר ידועים מן הבחינה הקנונית. מה שנכתב על ידיו עד כה הוא בעיקר עתונות יומית: חדשות, דוחות, הרצאת סקירות, ביקורות, תזכירים והרבה פליטונים. הרוב הגדול הופיע בשנים אלה — כנהוג באותם ימים — ללא תמימה, ורק חלקים מחומר זה ניתן כיום לייחס לקיש. הוא היה, לפיכך, עד לנקודה זו עתונאי מוכשר ביותר. שיריו, הסיפורים והנובלות שלו, ולבסוף הרומנים — כל אלה מוכיחים מאוחר יותר שקיש היה מעדיף להיות יותר מעתונאי — מה שכונה אז "משורר".

העתקת מקום המגורים לברלין ואחר כך הספר "עתונות קלסית" מצביעים על קרע. קיש מוותר על הניסיון לעסוק בספרות או אפילו בשירה לצד היותו עתונאי. הוא "יספרת" או אפילו "פייט" — לעומת זאת — את הכתבות שלו. בניגוד למה שנטען במזרח, לא הקומוניזם של קיש הוא שהפכו לאחד העתונאים דוברי הגרמנית החשובים ביותר, אלא הכרתו הפנימית כי כמשורר אין לו הצלחה, או לחילופין, אינו חייב להיות משורר על מנת להצליח.

BERLIN BEI DER ARBEIT

von Egon Erwin Kisch

8 Uhr Früh: Die harten Bürger ziehen sich nach dem 18ten Meilen ihrer Eisenbahnen aus — Das Millionenhaare Arbeiter ist auf dem Marsch zur täglichen Formarbeit in die Fabrik — 9 Uhr morgens: Fließbandarbeit

Der Straßen-Liör denkt: Jede Minute Vergeltung bedeutet Lohnzahlung! Grummel um die Fertige drängen sich die zur Arbeit fahrenden in überfüllte Straßenbahnen, um rechtzeitig zur Fabrik zu sein.

Vor dem Tor der Fabrik! Ein mehrweites, endlich erscheinendes Tagewerk beginnt, das erst zu Ende ist, wenn Körper und Geist völlig erschöpft sind.

Von den europäischen Handelsstädten gibt es keine, die so sehr den Ruf der Arbeitsstadt genießt wie Berlin. Und wirklich sind die Bauten und Maschinen, die Berlin zur Aufrechterhaltung seines Verkehrs und Wirtschaftslebens braucht, meist großartig, an Vollendung wohl nur von den amerikanischen Betrieben übertroffen. Meisterwerke der Technik, keinesfalls zu vergleichen mit den armseligen Anlagen der geringen Industrie, welche nach dem Zusammenbruch des zaristischen und kerenski-schen Rußland in den Besitz der russischen Arbeiter übergingen, nicht ohne von den Weißgardisten während des Bürgerkriegs vollends in Ruinen verwandelt worden zu sein.

Aber während sich im sozialistischen Staate der Wiederaufbau von unten herauf vollzog, während die Betriebe dort mit lederschneller Ausbeutung von neuem eingerichtet wurden und die Arbeiter als ein Werk der Gemeinschaft von den organisierten Massen mit Freiwilligkeit und Hoffnung geleitet wurde (wie etwa bei uns die politische oder Gewerkschaftsarbeit), hat in der kapitalistischen Welt die Arbeit längst jeden Charakter der Befriedigung eingebüßt und ist für den Proletarier nichts als ein Mittel, dem Hungertod zu entgehen. Driben sind Gründung und Werden eines neuen Werkes Angelegenheit des ganzen Volkes und zum gleichzeitigen Jubiläum der Arbeiterrepublik, das die kapitalistischen Staaten mit Mordmorden und Krieg zu stören beabsichtigten, werden in Leningrad, Moskau, Erivan, Tiflis und anderen Städten neue feste Kraftwerke der Allgemeinheit übergeben werden — mit anderem Sinn, anderer Beilegung, anderem Jubel als in bürgerlichen Staaten Kirchen oder Volkshochschuldenkmal eingeweiht werden. . . . In selbst die Unbefriedigung eines so großen Unternehmens, wie es das Kraftwerk Rummelsburg ist, hat in der Arbeiterschaft die entgegengesetzten Gefühle nur schon die aus geldverderberischen Gründen bewiesene verwerfliche Hast in der Durchführung des Baues hatte schwere tödliche Unfälle zum Ergebnis und die Vollendung hatte keine Schaffung von Arbeitsstellen, keine Verminderung der ungeheuren Arbeitslosigkeit zur Folge, da die massenhafte Anbahnung menschliche Kraft fast ganz erdbittelt (also jede Lohnforderung jede Aufbesserung wegen Ungerechtigkeit in derst unmöglich) macht, ohne daß der wecktigen Bevölkerung durch das neue Unter-

Verpennen des Tages! Kommunisten arbeiten um 4 Uhr morgens die Vergütungsgelände, in denen sich die aufstehen, für die es keine Vor-Tage-Arbeit gibt . . .

nehmen auch nur der geringste Nutzen erwachsen würde.

Daß die modernen Maschinenanlagen und Fabrikbauten weder mit der Festsetzung erträglicher Löhne und Arbeitsbedingungen, noch mit einer Neugestaltung von Arbeitsschutz und Arbeitsfürsorge Hand in Hand gehen, ist Tradition. — Durch Herabsetzung der Löhne hat Deutschland den Preis seiner Ausführwaren immer derart herabzumindern verstanden, daß der Weltmarkt von dieser Kon-

”ברלין בעבודה” — כתבה מצולמת של אגון ארווין קיש ב-1934

(Kaschau), או מדווח על טיול על קרקעית הים, על מפעל פלדה בבוכום, על התחקות אחר אבות-אבותיו של דירר, על תלבושות קרנבל, או בית הקפה לספרות יידיש — הכל מופיע יחד ובאותה חשיבות.

כיום היה "הכתב המשתולל" נחשב לספר פוסט-מודרני — אז כינוהו "ענייני". הכותרת, כאמור, הפכה לסימן ההיכר של קיש, ומאחר יותר היתה לסימן שריפה — כאשר שרפו את הספר בגלל השם. בגלל התפעלות או שנאה התעלמו (עד היום הזה) ממה שהיה גלוי בו לעין כל. "משתולל" היתה לא רק הסיסמה באופנה של אותה עת. היתה זו גם ציטטה — כמוכּן, בסגנון התקופה, אשר קיש הטיף לה: קלסיקה בדרך לפירסומת.

מאסר, וגירוש מברלין

"הכתב המשתולל" בא מ"רולאנד המשתולל". מובן שאף אחד כבר לא קרא בו זה זמן רב (אריך אווראבאך יקרא אותו מאוחר יותר, בגולה): אך במקור היה זה, "אורלנדו פוריוזו" (Orlando Furioso) של אריוסט (Ariost), ארבע מאות שנה לפני "הכתב המשתולל", דהיינו, בשנת 1521. כשם שאבירי אריאוסט תועים במבוכן של הרפתקאות בעולם של אידיאלים מתפוררים, כך הכתב — דרך העולם האזרחי המתפורר. במקום המצאתו השטנית של אריאוסט, אבק השריפה, נכנסה המדיה הווזואלית החדשה. אבל במקום שאריאוסט משרבב באירוניה את מאבק האמונה ככפירה באופן פארודי, משתרבת לפארודיסט האירוני ודאות חדשה באמונה. העלאת הענייניות, הצגת העדות הטבעית, משרתות את מחברן בהסתרת תמצית המשתולל. ה"פוריוזי" (המשתולל) המודרני מעניק כעס ורווה נחת מכעסו — בדם קר. אפשר להראות עוד ועוד כיצד הליגול והבדרנות של קיש, תוך כדי שעשועים והסתרת הרעיון, מכוונים להצדיק, כפי שהוא חושב, כי העתיד הוא — הקומוניזם. אין זו תוכנית אסטרטגית מתוחכמת. זוהי מודעות רבה יותר לקומוניזם, הביטחון המדומה ב"עניין צודק", אשר מאפשרים לו לפתח את כישוריו ללא צורך לפקפק בקביעות בלגיטימיות שלהם. משחק העובדות, המלים והמשמעויות לעתון ביום זה, אשר היה עד כה בזבוז בעייתי של העבר, מופיע עתה על דפי העתיד — על דפי הספר.

ב־1926 מופיע אוסף כתבות שני, "ציד חפוז דרך הזמן". ב־1927 מוסר הוא לאמו דין וחשבון: "הרי את יודעת שעבדתי הרבה, הוצאתי עד כה שלושה ספרים (ספר מסעות קרימינלי, 'צארים, כמרים ובולשביקים', 'העזה סביב העולם'), ורביעי (מכתבים מבית הכלא של מקס הלין) יופיע בשבוע הבא."

קיש שוהה עתה בברלין רק על מנת לכתוב את ספריו. חוץ מזה הוא בנסיעות, ב־1926 למוסקווה — "מאושר מאוד, כי עיר זו היא — פנימית וחינונית — הדבר היפה ביותר בעולם" — ודרך חלקי ברית המועצות, לצפון אפריקה וב־1928/29 לארצות הברית. עוד ב־1929 מופיע אוסף הכתבות "גן העדן אמריקה". בהמשך — נסיעה לצרפת, ואחר כך הוא משמש כפרופסור אורח

כך הוא הופך רווי אודות גרוטאות — לאלגוריה של גורל העובד: הגרוטאות הן "צבא מילואים תעשייתי מברזל". או הכתבה הברלינאית המוכרת ביותר, משנת 1927, עבור ה"AIZ": "ברלין בעבודה". זו כתבה מצולמת — דבר נדיר אצל קיש. אם נדייק, הוא כתב את התמליל סביב תמונות שהונחו לפניו. "מכל בירות אירופה אין אחת הנהנית מפירסומה כעיר פועלים כברלין" — כך הוא מתחיל את דבריו על התחבורה, הטכניקה והכלכלה של ברלין, על מנת לצאת בהשוואות ביקורתיות עם "הבנייה מחדש" של רוסיה הסובייטית, ולבסוף להראות את הניגוד בין ברלין של העבודה והעובדים לבין ברלין של העשירים, הולכי הבטל ומעוז הבידור. אם כי הכתבה כתובה היטב, מרגישים בה את החובה האידאולוגית המאולצת. היא מסתיימת: "ברלין, עיר הענק, פעילה יומם ולילה; הניגודים חיים בה זה לצד זה כדבר המובן מאליו, ואלפים אינם חשים כי התענוגות נמנעים מאלה המבצעים את העבודה."

קיש כותב זאת בזמן שהוא עצמו מספק לברלין תענוגות ספרותיים בספריו. מקורם של אלה אמנם לא בברלין אלא בכל העולם. בספריו מיוצגת ברלין לעתים רחוקות. לעומת זאת, הוא עצמו מיוצג בברלין על ידי ספריו, ואלה מייצגים את הכתבה. בשנים הללו של רפובליקת ויימאר דואג קיש, בעזרת ספריו, למוניטין של הכתבה כצורה יומית. קיש משביע תאוות אינפורמציה וחמדת סנסציה באותה מידה.

כאשר הוא מודיע לאחיו בפראג ב־22 בספטמבר 1924 כי הוא "סיים [כתב יד] עם כתבותיו הראויות ביותר" — הוא בטוח בעצמו: זהו "כתב יד של ספר גדול". הספר יוצא בנובמבר. "הכתב המשתולל" (Der Rasende Reporter) היה להצלחה. אמנם אין זו ההצלחה המסחרית המקווה, אולם הוא יכול להודיע לאמו בגאוה: "על 'הכתב המשתולל' זכיתי בעתונות הברלינאית לביקורות נלהבות, ובכלל — לתהילה רבה." היתה זו הצלחתם שלו ושל שם הספר — אשר הופך מעתה לשם נרדף לאגון ארווין קיש. שמו של הסופר — שם כוכב; כותרת הספר: שמה של פירמה. למען זאת עבד קיש לא רק על כתב היד. קורט טוכולסקי מתחיל את ביקורתו ב"וולטבינה": "כן, אתה מקבל את הסיקור שלך!"

האחרים, הוא אומר שם, כותבים ספרים של מחברים: "זיכרונותיהם הם תירוץ, מאמריהם — מגמה, ספריהם נכתבו מנקודת המבט שלהם — דהיינו, מנקודת מבט." ספרו של קיש, לעומת זאת, מקורו אינו במחבר, אלא בעדות. אין לו נקודת מבט, אלא הוא "אלבום", התמלילים שלו — "צילומי זמן" (עדיין לא הגיע הזמן שגם לצילומים יש מחברים). הוא אמנם מציין שכתבותיו מקורן בזמנים שונים, אך ב"אלבום" זה הן מופיעות יחדיו. הן אמנם מדווחות מנקודות שונות על פני כדור הארץ, אך בספר הן מופיעות במקום אחד: בברלין. אם הוא מציג חסרי קורת גג מווייטצ'פל, את שוק הפשפשים של קליניאנקור (Clignancourt), חגיגת מתים בקופנהגן, האי האיסלאמי אדא קאלה (Ada Kaleh), לילה אצל השומר של כנסיית סנט סטפן או יום רביעי אחד בקשאור

שלו במידה מספקת. קלאוס מאן מציין ביומנו מסוף 1934 כפריז: "קיש נחמד מאד וחם... מאד הגון, אך רגשות הנחיתות שלו... (הוא טובל מכך שלא רואים אותו כחלק מה"ספרות")".

כרם, הוא זוכה לשבחים הגדולים ביותר ולגילויי הערכה אין ספור לרגל יום הולדתו ה-50 מהנרי ברבוס (Barbusse) עד אוסקר מריה גראף (Graf). סרגיי טרטיאקוב (Tretjakov) מאשר כי הוא "מרגל עשוי ללא חת של צבא הפרולטריון שאין לעמוד בפניו". אלברט אהרנשטיין מכנה אותו "חוקר הטבע של אמנות הניצול הבלתי אנושי עלי אדמות". ברטולט ברקט אפילו מציין ש"עם חמישית מהכשרונות שלך ניתן לגרוף פרס נובל, כל עוד לא מקבלים דבר מהשקפותיך, וג'ורג' לוקאץ' (Lukacs), שהיה שומר הסף הקומוניסטי המחמיר של האמנות, משבח אותו כ"דוגמה נדירה של משמעת וביקורת עצמית נבונת", ומכנה אותו "אמן הצורה המשמעותית והלגיטימית של הסיקור העתונאי". כולם מאשרים לו כי הוא אכן מה שאמר תמיד שהינו — הדבר היחיד שרצה להיות — כתב יוצא מהכלל. אך בציינם אותו ככתב — הוא רואה פגיעה בו. הוא רוצה להיות יותר מזה, להשתייך ל"ספרות". הוא רוצה להיות הספרות. בזה שעבודתו, במשמעות המסורתית, באמת הרבה יותר מספרות, אבל במשמעות הפרובלמטית — שירה, או למעשה המצאה — בכך לא יודה.

בין האנקדוטות הרבות סביב קיש ישנה אחת הנשמעת בערך כך: בזמן ההתקפות הכבדות של הפשיסטים על מדריד כתב קיש רק כתבה על סבלן של החיות בגן החיות. לחבר שנסער על כך הוא הסביר, כי כתבה זו היא עבור עתון בארצות הברית, והאמריקנים, כידוע, יותר אוהבי חיות מאוהבי אנוש.

עד כמה שזה נשמע כהמצאה, מתגלה כאן קיש מחושב. כבר במבוא ללקט ה"עתונאות הקלסית" הוא כותב: "יש ללמוד כי בניצחון החומרי במלחמה לא זוכים בלחימה על העניין הטוב יותר, אלא על ידי לחימה טובה יותר." כמוכן זה נלחם קיש עבור הכתבה — כעניין אישי ביותר. הוא קנה לעצמו שם דרך הכתיבה העתונאית. קיש והכתבה העתונאית היו למלים נרדפות, והם כאלה עד עצם היום הזה. הוא זכה לתשבחות על שלא הלך בדרך הקלה של המצאות, סיפורי מעשיות ופיקציה, אלא בדרך הקשה יותר, כפויית הטובה, של נאמנות לעובדות, מחויבות למציאות וחיפוש האמת. אז — ועדיין — הוא נחשב בגרמניה כממציא הכתבה העתונאית ממש. כי לשם שיצא לו כנאמן לעובדות ורחוק מכל פיקציה הוא זכה באמצעות המצאותיו. את גישתו ככתב הוא בדה. אלפרד דבלין (Doebelin), אשר בירכו ליום הולדתו ה-60 ב"1945, אמר שהוא ממש "נמשח בשמן של המספר האמיתי".

כפי שאנו תמהים תמיד כמה חומרים של זמן, עובדות, שמות ואירועים מופיעים בעבודותיהם הספרותיות של תומאס מאן או רוברט מוסיל, לא נוכל, לחילופין, שלא להתפלא — לפחות באותה מידה — כמה מן ה"עובדות" שלו בדה קיש מלבנו. אם זהו האיש אשר נקרא ממירוץ האופניים, כיוון שאשתו נפטרה בבית, והדבר קרה לו כבר פעמיים, במירוץ ששת הימים העשירי והעשרים, או

בפקולטה לעתונות באוניברסיטת חרקוב שבאוקראינה. (בשנת 1931 יוצא לאור "הפיטבל הפראגאי" (Prager Pitaval), אוסף של כתבות פלילים קודמות). בעת ביקור בוק בברלין, הוא יוצא למסע מאמצע 1931 עד 1932 דרך האזור האסיאתי של ברית המועצות, ומשם, באופן בלתי חוקי לסיין. מסע זה מצמיח ספרים: "אסיה בשינוי יסודי" (1932) ו"סיין הסודית", (1933).

ב-4 בפברואר 1933, הוא שוב בברלין וכותב לאמו: "אולי את מודאגת שמא לא טוב לי ברייך של היטלר. אני יכול להרגיע אותך — אני בסדר." והוא מוסיף: "אף אחד, כמוכן, לא יכול לומר אם — כתושב זר — אפשר להזדקן כאן כיהודי."

המכתב הבא נושא את הכותרת "שפנדאו, 4 מרס 1933". הוא מתחיל: "אמאל'ה אהובה, כפי שידוע לך, כנראה, כלאו אותי לפני כמה ימים..." מה שנקרא כאן בלתי מזיק כל כך, היה למעשה הרבה יותר מסוכן עבורו. קיש נימנה עם אלה שנעצרו ב-28 בפברואר, יום שריפת הרייכסטג. למרות הכל יש לו עדיין מזל. הוא מגורש ב-11 במרס לאחר התערבות גורמים רשמיים מפראג. בעלון המהגרים הראשון "ZIA" מופיעה ב-25 במרס כתבתו המרגשת, פוקחת העיניים על המאסר הנאצי: "בתאי שפנדאו". זו תהיה כתבתו האחרונה מברלין. ספריו נדונים לשריפה. ספרייתו בעלת 4,000 הכרכים הולכת לאיבוד, לאחר שכתחילת פברואר עוד הודיע לאמו מברלין על הובלתה לפראג. קיש לא יראה יותר את ברלין. עבורו ועבור חברתו לחיים גיולה (Gisl) לינר, שאותה יישא לאשה ב-1938, מתחילה הדרך הארוכה של ההגירה. מפראג הוא מגיע כבר בחג השבועות לפריז. משם ייסע לקונגרס נגד המלחמה במלבורן, וידווח בספרו "נחיתה באוסטרליה" על חדירתו המפורסמת והנועות ליבשת, לאחר שאסרו את כניסתו לשם. ב-1937 הוא משתתף ככתב במלחמת האזרחים בספרד. בדצמבר 1939 הוא מגיע לניו-יורק. בסוף 1940 הוא עובר למכסיקו, ובה יישאר ויעבוד עד 1946, אז יוכל לחזור לפראג.

משורר הכתבות

בגיוסה האמריקנית של "כיכר השוק של הסנסציות" ישנו פרק שקיש העדיף — בתבונה — שלא לכלול אותו בהוצאה הגרמנית. בפרק זה הוא מספר על תקופתו בברלין של 1913, כיצד סבל ככתב מהתנשאותם של חבריו המשוררים אך זכה לאחר מאבק במקומו הראוי, נשאר כתב, למרות המכירה המוצלחת האדירה של הרומן שלו, השבח הגבוה ביותר מהמבקרים וההכרה בתיאוריות הספרותיות שנבעו ממנו. "בתולדות הספרות כתוב רק כי אני מחבר הרומן 'רועה הנערות', וכאשר אני זוכה לתשבחות מעמיתים מסוגי ספרות מוכרת זו, הם מנסחים זאת כך: 'הוא כתב בנעוריו רומן טוב'."

דבר מזה לא התרחש כך. הרומן זכה בקושי לתשומת לב, שלא לדבר על אי אזכורו בתולדות הספרות. לעומת זאת מבהיר סיפור מעשיות בלתי צנוע זה, גם בתנאים האמריקנים, יחס כפול, מוזר, של קיש לעבודתו. הוא חש שלא העריכו את האיכויות הספרותיות

הדיבור והסקרנות, הוא מקדם בסיפור בעל מוסר השכל — כ"מוסר ההשכל של הסיפור". הבדותות שלו משרתות את סיפורי המעשיות. מוסר ההשכל שלו היה או הקומוניזם. חוסר הוודאות של הלחימה הטובה יותר על העניין יומר בוודאות של "העניין הטוב יותר". הדבר מצדיק את אופן הכתיבה של לחימה טובה יותר על עניין טוב יותר. כך הוא כותב בזכות ברית המועצות, נגד הפשיזם ועל "יהודים יהודעים כי ברייך הפשיסטי לא מענים ורוצחים את בני אמונתם אלא את בני מעמדם, אלה יודעים כי אין ברית בין עני ועשיר, שסולידריות על בסיס דת וגזע היא אוטופיה... אלה האחרים נאבקים בנחישות נגד אטימות וריאקציה עבור עולם ללא גטו וללא מעמדות."

אך קיש החד צדדי איננו קיש בשלימותו. מוסר ההשכל החודרני הינו חריג אפילו ב"סיפורים משבעה גיטאות" שהופיע בשנת 1934, אשר ממנו בא עיקרון זה. כנגד דוקטרינה זו של "העלאת רוחות" מן ההיסטוריה, נמצא בהם כמות בלתי נדלית ורבגונית של קטעים עובדתיים, אשר נמסרו, הומצאו או נחקרו, במקום ששאלת האמיתות העובדתית בטלה. הם יצרו תמונה של אמת אשר בה, לפי דברי גיתה, השירה טוענת לצדק כמו המתרחש, תמונה הכרחית

הסיפור המפורסם על החיפוש חסר התועלת אחרי הגולם, המהווים יותר "סיפורי משל ונמשל" מאשר כתבה.

סיפורי קיש, במידה שאפשר בכלל לבדוק כיום, לא יעמדו בחקירה יסודית. על פי משמעותה המחמירה של העתונאות — יש לומר — הם אך לעתים נדירות כתבות. אך דווקא משום כך, באופן פרדוקסלי, הם נעשו להתגלמות "הכתבה" בה"א הידיעה, למופת כל הכתבים — לפחות בגרמניה.

אם נתבונן בשנות ה-20, שנות הזהור של הכתבה העתונאית, מגרמניה לעבר ארצות הברית, אליה היו נוהגים להפנות את כל המבטים, נבחין כי דווקא שם, המעבר בין גבולות הספרות הבדיונית לבין סקירות עובדתיות הביא תהילה לגדולי המחברים, אחת היא אם עתונאים או אנשי ספרות, מגיזין ריד עד ארנסט המינגוויי, ממרק טוויין עד טום וולף. הראשון שהכיר בכך היה רודה רודה (Roda Roda), כאשר התבדח: "האל הטוב החליט שוב לשלוח לאנושות משורר אמריקני דגול". לכן הוא יצר את אגון ארווין קיש, "סטיריקן, כמובן, שהרי משוררים אמיתיים הם סטיריקנים". קיש עצמו התייחס לעניין המשורר ברצינות רבה יותר מאשר יעץ לאחרים. אמיל פקטור (Factor) נזכר כי לפני 1933 הוא קיבל "מכתב ממשורר התיאטרון א. א. קיש", שבו "..." הוא מאשים את התיאטרון הגרמני בחוסר התעניינות בכישרון מן הרמה הגבוהה ביותר. פקטור קיבל זאת "כהתפרצות משעשעת של ליגלוג עצמי". אבל "הוא אף פעם לא סלח לי על כך".

קיש רצה להיות שניהם, ולזכות בהכרה כשניהם: העתונאי כמשורר והמשורר כעתונאי. ככל שנחשב פחות "משורר גרמני" כך דאג יותר להכרה, אך בפומבי אימץ יותר סגנון של כתב אמריקני. המכתב לאמו מעיד על כך: "יש לי כסף, עבודה והצלחה" ובהמשך: "... כיצד זה יכול להיות אחרת מאשר מצויין?" אופיה הנמרץ של הצהרה זו מעיד על ההיפך. לכן לא קשה לראות כיצד מאחורי כל התכונות, הקצב הרצחני והשעשוע הפתלתול — מסתתר דיכאון נסתר, האבל הבסיסי של המלנכולי. הסגנון האירוני הכלל עולמי של קיש הוא המפלט מן היניקה של הזרות העצמית. את החשד (העצמי) של חוסר המוסר בקסמה של הסנסציה, תאווה

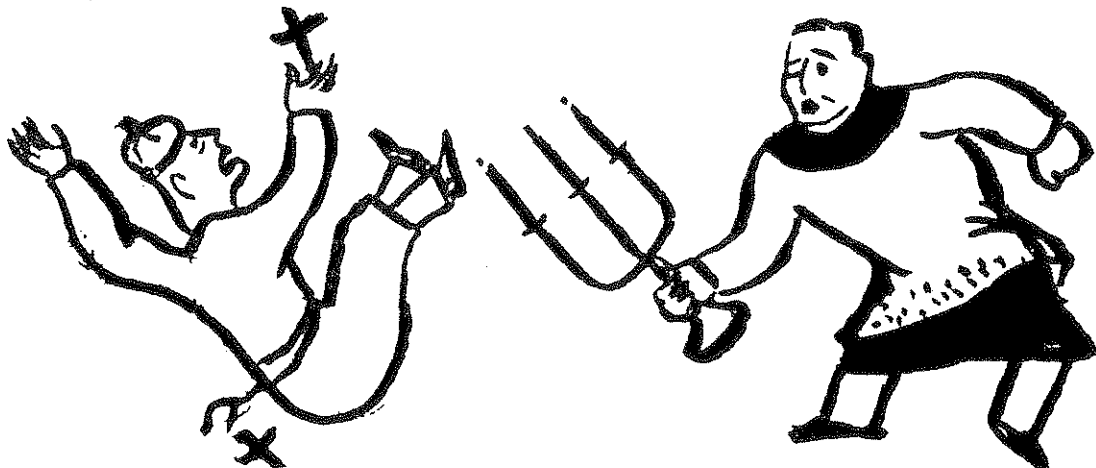
davon gehört." — „Das glaube ich. Schauen Sie es sich gut an: hier ist der einzige Grabspruch, der nicht lügt!" — „Was steht denn darauf?"

Er beugte sich wieder über die Inschrift:

שנת תקלא לפק
מודעה לדורות
אחרי שנכנח טקום-מקוף הלז... השררה ירה
כמו שנכתב בפנקס דחק גות
דףה'

„Kurz nachdem dieser umfriedete Raum gekauft worden war, ist, wie aus dem Protokollbuch der Chevra Kadischa, Seite 5, ersichtlich

איור וקטע בעברית מתוך ספרו של קיש "סיפורים משבעה גיטאות"

תפילת שבת בכפר אינדיאני

לא כל שכן, בעת שהמתרחש מוחק את האדם האמיתי, כמו את הסיפורים האמיתיים או הברויים, אשר בהם יילחמו בעתיד באמצעים אחרים מאשר בספרות. על כן החל קיש לעבוד יותר על הזיכרון של השוקע והמושמד. "כיכר השוק של הסנסציות" הוא צד אנקדוטי אחד. תמונה של צד עמוק אחר אנו מוצאים במקום בלתי צפוי, ב"גילויים במכסיקו", אשר הופיע בשנת 1945. קיש כותב שם על "כפר אינדיאנים תחת מגן דוד"; הוא מתאר כיצד נתקל במקרה בכפר בו חיים אינדיאנים בני הדת היהודית, אשר מספרים על פוגרומים כעבר ועל עוני בהווה. הוא משתתף לבסוף בתפילת השבת של הכפר, שבה אינו יכול לקיים את חומרת דרישות הטקס. אבל הדבר נראה לו עוד יותר כעבודת האל, והוא קם ממקומו על מנת לומר "קדיש". כאן מגיע חיזיון מזעזע:

אמי ואבי נולדו בפראג, חיו שם, מתו שם וקבורים שם. הם לעולם לא היו מעלים בדעתם כי אחד מבניהם יאמר עליהם קדיש בתוככי קבוצה של אינדיאנים, בצל ההרים המוכספים של פאצוקה. הורי, אשר חיו את חייהם ב"בית הדוכים" של העיר העתיקה בפראג, לא שיערו כי בניהם יגורשו אי פעם מ"בית הדוכים", אחד למכסיקו ואחר להנודו ושניים שלא יכלו להימלט מן הטירור של היטלר — למקומות בלתי נודעים של זוועה שאינה ניתנת לתיאור.

מהשבותיו ממשירות לגדוד: קרובים, חברים, מכרים וזרים, קרבנותיו

של היטלר — לכולם שמורה הזכות לאזכור בקדיש.

מסע של מיליונים, נשים וגברים, אשר דאגו כחיהם לפרנס את משפחותיהם ולחנך את ילדיהם לחברים מועילים בחברה האנושית ... כל המינים של בני אדם, שמחים ורגשניים, טובים ורעים, חזקים וחלשים. שורתם — ללא סוף, ללא הפסקה. אין עוד תקווה, לא לעצמם, לא לילדיהם, לא לזיכרונם. עשן עולה מן הארובה. הטור — סופו אינו נראה לעין. הוא מתנהל לו כאילו לא היתה קיימת אנושות מעולם, כאילו לא היתה כל משמעות לקיומה של אנושות, כאילו לא היו שאיפות להביא לעולם יותר לחם, יותר צדק, יותר אהבה, יותר אושר.

★ ★ ★

ב-1946 חזר קיש לפראג. הפעילות הנמשכת בעקשנות שאותה הוא מפתח שם אינה זקוקה — לנוכח המשפטים שנאמרו זה עתה — לפירושים נוספים. הולכים ומתרבים הסימנים שהוא מגזים בכך. הוא עובר שני התקפי לב, וב-31 במרס 1948 נפטר. לפני כן, על ערש דווי, הוא שואל חבר: "האם כברלין כבר סיפרו שאני מת? אתה יכול לומר את האמת!"

מגרמנית: אלדרד זלצמן